

persons who have not passed it; termination of the right to practice law and disciplinary responsibilities of a lawyer. Stipulated by the law «On Advocacy and Advocate's Practice» six months internship for a person who intends to become a lawyer, seems to be insufficient. According to the author, this term should be increased to at least twelve months. Author draws attention to the fact that according to the Law the Council of advocates is deprived of the right to take a decision as to the refusal to issue a certificate of the right to practice law due to a negative assessment of internship training. Unified educational process of acquiring legal profession at different stages is supervised by different legal institutions, which can hardly be considered appropriate. The law does not regulate the notification mechanism on the entry into force of a verdict against the lawyer issued by the Qualification-Disciplinary Bar Commission. The article lays emphasis on the importance of amending the Law of Ukraine «On Advocacy and Advocate's Practice» with new provisions.

**Key words:** lawyer, trainee-lawyer, disciplinary liability of lawyer.

УДК 347.122-053.2/5(477+438)

*О. Кудрявцева*

## **Конституційні та інституційні засади захисту прав дитини в Україні та Польщі: порівняльно-правовий аналіз**

Стаття присвячена дослідженню конституційних засад і інституційного досвіду захисту основоположних прав і свобод дитини в Україні та Польщі. Обґрунтовується зміст категорії «захист прав дитини». Аналізуються нормативно-правовий і організаційний механізми захисту прав дитини в Україні та перспективи їх удосконалення, з огляду на позитивний зарубіжний досвід. Висвітлюються особливості конституційного регулювання прав дитини в Конституції та законах Польщі, а також діяльність Захисника прав дитини. Робиться висновок про перспективність віднесення інституту дитячого омбудсмена до системи парламентського контролю у сфері прав людини.

**Ключові слова:** права дитини, конституційні права та свободи дитини, захист конституційних прав дитини, дитячий омбудсман, Захисник прав дитини, Уповноважений Президента України з прав дитини.

**Постановка проблеми.** Захищеність основоположних прав і свобод дитини, а також належні умови для її гармонійного розвитку, можливість опанування дітьми кращими надбаннями людства в сфері науки, освіти і культури, є не менш важливим індикатором розвитку держави, ніж її економічна велич або військовий потенціал. Адже саме діти, які за певний час змінюють своїх батьків у роботі, створенні сім'ї та вихованні власних дітей, участі в управлінні державними справами тощо, є джерелом людських ресурсів для держави і громадянського суспільства. Разом із тим, діти є надзвичайно чутливою складовою будь-якого суспільства й вимагають посиленого захисту своєї честі та гідності, прав і свобод.

Сучасність перед Україною нові виклики і випробування, пов'язані з відомими подіями на Сході України, а також із масштабними кризовими явищами у політичній, соціально-економічній і гуманітарній сфері. Першими жертвами цих криз стають насамперед діти, основоположні права і свободи яких систематично порушуються. Так, за свідченням Міністерства в справах тимчасово окупованих територій і переміщених осіб у 2016 році на окупованих територіях Донбасу знаходиться 450 тис. дітей, а у т.з. «сірій зоні» в Донецькій і Луганській областях, яка першою постраждає при активізації бойових дій, знаходиться 3 585 вихованців дитячих будинків та інтернатів. При цьому, в 2014-2016 рр., внаслідок бойових дій на Сході України загинуло 166 дітей [3]. На жаль, цей український дитячий мартиролог не завершений донині.

**Аналіз наукових досліджень цієї проблеми:** питання забезпечення захисту прав і свобод дитини стали предметом наукових пошуків багатьох українських науковців. Над дослідженням цієї

проблематики працювали, зокрема, такі науковці як М. Баймуратов, М. Буроменський, В. Буткевич, О. Венгловська, І. Волошина, В. Денисов, В. Євтинов, В. Костицький, М. Орзіх і ін. Разом із тим, дослідження проблем співвідношення моделей захисту основоположних прав і свобод дитини в Україні та Польщі не проводилися.

**Мета наукової статті:** визначити перспективну модель удосконалення конституційного механізму захисту прав і свобод дитини та модернізації діяльності дитячого омбудсмена в Україні з огляду на позитивний досвід Польщі.

**Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.** Нині маємо в Україні також справжню «епідемію» зникнення дітей. Так, за даними Міністерства внутрішніх справ, упродовж 2015 р. до територіальних органів поліції надійшло 4 524 заяви та повідомлення, пов'язаних зі зникненням дітей. Із них 178 (4%) самовільно залишали навчально-виховні заклади [11]. При цьому, в період з 2009 по 2016 року кількість національних і міждержавних усиновителів на території України скоротилась вдвоє [9, с. 10]. Питання про те, куди зникають українські діти зберігає свою актуальність.

Але, теперішня ситуація з дотриманням прав і свобод дитини в Україні не може пов'язуватися виключно з бойовими діями на Сході України і посиленням кризових явищ в економіці. Іще у «довоєнні» роки стан дотримання конституційних прав дитини в Україні викликав занепокоєння. Насамперед, з боку самих дітей.

Так, у Аналітичній довідці за результатами опитування дітей віком 10–17 років у межах проекту «Права дітей в Україні: реалії та виклики після 20 років незалежності», яка і нині розміщена на офіційному веб-сайті дитячого омбудсмена в Україні, наводяться наступні результати цього опитування:

- 56% дітей вважають, що в нашій країні порушується право на захист від жорстокості, знущання, брутального поводження;
- 54% вказали про порушення права на повноцінне харчування. Основними порушниками діти вважають батьків;
- 53% респондентів відмітили про порушення права на отримання медичної допомоги. Це право найчастіше порушується з боку медичних працівників;
- 52% вважають, що існують випадки сексуальної експлуатації дітей;
- 48% вважають, що державна не завжди турбується про дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, або турбується не в повній мірі;
- 48% вважають, що порушується право дітей висловлювати власну думку, кожен третій відмітив, що це право порушується батьками, кожен четвертий – вчителем/викладачем;
- 44% вважають, що порушується право дітей на вільне спілкування з друзями, родичами, батьками та отримання корисної інформації. 9 48% знають про порушення права дітей на освіту;
- 48% засвідчили порушення права дітей на любов та піклування з боку батьків. Особливо гостро це відчувають діти 10–13 років (52,6%);
- 47% вважають, що діти піддаються трудовій експлуатації;
- 43% знають про випадки, коли діти, які вчинили злочин піддавалися тортурам та приниженню [1].

Наведені вище результати соціологічного опитування в цілому зберігають свою актуальність і нині. Це зумовлює потребу у вдосконаленні механізмів захисту конституційних прав і свобод дитини в Україні. Під останніми слід розуміти систему правових, організаційних, матеріально-правових, процесуальних і інших заходів, що здійснюються органами державної влади і управління, їхніми посадовими особами, інститутами громадянського суспільства, громадянами і іноземцями з метою забезпечення прав людини [7, с. 230].

Вітчизняні правознавці продовжують обґрунтовувати різні пропозиції щодо цього. Так, до прикладу, на сьогодні І. Волошина пропонує унормувати основи «дитячого права» та прийняти спеціальний Закон України «Про правовий статус дитини в Україні», а також внести зміни до Сімейного кодексу (ст. 193) в частині закріплення відповідальності батьків за відмову від виховання своїх дітей [2, с. 5]. Хоча, прийняття Закону про правовий статус дитини в Україні вбачається малоперспективним через відсутність самостійного предмету правового регулювання.

Правознавцями і правозахисниками висловлюються й інші пропозиції щодо удосконалення існуючих механізмів захисту прав і свобод дитини. Їх актуальність є очевидною, адже після судової реформи 2016 року нині активізована робота Конституційної асамблеї над удосконаленням

конституційних основ прав і свобод людини. Це дозволяє сподіватися й на увагу законодавця до прав і свобод дитини і їх ефективного захисту.

Разом із тим, діючи на сьогодні система законодавства у сфері захисту прав і свобод дитини в Україні дозволяє уже нині забезпечувати ефективний захист конституційних прав і свобод дитини. До того ж, ця система не є гіршою, від тієї, що діє в інших державах-підписантах Конвенції ООН про права дитини 1989 р. [4].

Як відомо, 27 лютого 1991 року Україна однією з перших серед країн-членів ООН ратифікувала Конвенцію, чим взяла на себе зобов'язання вживати усіх необхідних заходів для забезпечення та підтримання на належному рівні захисту прав та інтересів дитини. Наріжні принципи цього міжнародного договору знайшли своє відображення у Конституції України. Зокрема, у її ст. 52 визначено, що «... діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним» [6].

У розвиток згаданої Конвенції ООН про права дитини і положень ст. 52 Конституції України було сформовано систему конституційного законодавства у сфері захисту прав і свобод дитини. Нині вона представлена системою міжнародних договорів України (Декларація прав дитини, Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах, Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута), Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей, Конвенція про стягнення аліментів за кордоном, Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей, Європейська конвенція про здійснення прав дітей, Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182 і ін.), а також актів чинного національного законодавства, починаючи із Конституції, спеціального Закону України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. і Сімейного кодексу України, Цивільного кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кодексу законів про працю України, і завершуючи Стратегією національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки, затверджену Указом Президента України від 13 жовтня 2015 р. № 580 [10].

Якщо ж порівнювати українську систему законодавства, спрямованого на захист прав і свобод дитини із аналогічними законодавством у державах-учасниках ЄС, зокрема в Польщі, то вони загалом є співставними. Хоча, у Конституції Польщі 1997 р. спостерігається більш комплексний, системний підхід до унормування прав і свобод дитини.

Так, ст. 48 Конституції Польщі гарантує, що батьківське виховання має враховувати «зрілість дитини, а також свободу її совісті й визнання її переконання» [5, с. 177]. При цьому обмеження чи позбавлення батьківських прав може мати місце лише у випадках, що передбачені законом, і лише на підставах законного рішення суду. Це дозволяє посилити судовий захист прав і свобод дитини, упередити бюрократичне свавілля у справах позбавлення батьківських справ тощо.

Далі, ст. 72 Основного закону Польщі гарантує правову охорону прав дитини. У цій державі кожен має право вимагати від органів публічної влади «захисту дитини від насильства, жорстокості, експлуатації та деморалізації» [5, с. 181]. При цьому, у процесі встановлення прав дитини, органи публічної влади Польщі, а також особи, відповідальні за дитину, зобов'язані «вислухати і в міру можливості врахувати думку дитини» [5, с. 181]. Подібної конституційної сентенції не містить жодна конституція світу.

Однією з причин цього, на наш погляд, став вплив громадянського суспільства на Польську державу в питаннях захисту прав дитини. Конституційна новела про заснування посади дитячого омбудсмана стала результатом впливу громадського сектору, зокрема такої авторитетної громадської організації з 40-річною історією, як «Комітет охорони прав дитини». До того ж, не слід забувати і багаті правозахисні традиції в Польщі. Адже саме цінності та погляди відомого польського педагога Я. Корчака стали світоглядною основою Конвенції ООН про права людини.

На сьогодні проблема захисту прав і свобод дитини в Україні, у Польщі та інших країнах світу, на наш погляд, полягає не лише в законодавчій, але й у інституційній та правозастосовній площині. Досвід правозахисної діяльності в ХХІ ст. доводить, що навіть саме досконале законодавство про захист прав і свобод людини буде малоефективним за відсутності дієвих правозахисних інституцій і належної правозастосовної практики у цій сфері. У цьому сенсі позитивним для України вбачається досвід організації захисту прав і свобод дитини в Польщі та діяльність Захисника прав дитини.

На відміну від України, посада дитячого омбудсмана в Польщі інституціоналізована в конституції. Це створює додаткові гарантії дієвості та сталості інституту дитячого омбудсмана, який

не може бути скасований у інший спосіб, ніж внесення змін до Конституції Польщі.

Водночас, Основний закон Польщі не деталізує статус дитячого омбудсмена, подібно до конституційних засад діяльності Речника громадянських прав Польщі. Частина 4 ст. 72 Конституції Польщі визначає, що повноваження і спосіб заміщення посади Захисника прав дитини визначаються законом [5, с. 181]. І хоча, на практиці закон про Захисника прав дитини в Польщі було прийнято лише у 2000 р., це не завадило дитячому омбудсмену стати ефективною правозахисною інституцією.

На відміну від України, дитячий омбудсман є парламентським, а не президентським правозахисним інститутом. Він обирається Сеймом на 5 років не більше ніж на дві каденції. Тому, звітує про стан дотримання прав і свобод дитини саме перед парламентом. На наш погляд, віднесення Захисника прав дитини в Польщі до парламентського правозахисного механізму посилює його стабільність, оскільки передбачає: а) незалежність та парламентські гарантії діяльності дитячого омбудсмена; б) унормування конституційно-правового статусу дитячого омбудсмана на рівні закону, а не підзаконного акта; в) самостійні видатки із державного бюджету на діяльність дитячого омбудсмана.

Очевидно, що при проведенні конституційної реформи в Україні у частині конституційних прав і свобод людини, а також їх гарантування, необхідно врахувати відповідний досвід Польщі. Зокрема, розглянути можливість унормування інституту дитячого омбудсмана в Україні як складової парламентського контролю за дотриманням прав і свобод людини.

«Підопічними» Захисника прав дитини є біля 7 млн. дітей із 38 млн. населення Польщі. Із них особливою увагою дитячого омбудсмана користується 70 тис. дітей-сиріт, із яких лише 20 тис. знаходяться в закладах під державною опікою, а інші – в опікунських чи прийомних сім'ях. При цьому, апарат Захисника прав дитини складає 70 штатних працівників і біля 30 позаштатних радників [9, с. 10]. Це дозволяє зробити висновок, що робота дитячого омбудсмана в Україні, предметом опіки якого є 7,6 млн. дітей, 76 із яких були дітьми-сиротами, потребує: а) повноцінного штату працівників і наявності регіональних офісів; б) широкої підтримки громадськості, насамперед профільних українських і міжнародних організацій.

**Висновки та перспективи подальшого дослідження.** Важливим критерієм ефективності дитячого омбудсмана є доступність його захисту, що зумовлюється обізнаністю дітей про цю інституцію та її правозахисний потенціал. У Польщі діти вперше дізнаються про Захисника прав дитини із підручників, зокрема з книги «Польща – моя батьківщина», із листів омбудсмана до дітей, які зачитують керівники усіх шкіл на початку нового навчального року, а також із численних телевізійних і радіопередач, соціальних мереж тощо. В Україні, на жаль, дитячий омбудсмен не користується подібною медійною підтримкою й явно поступається в публічності Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини. Очевидно, що усунення цього недоліку може стати першим кроком у популяризації діяльності дитячого омбудсмана.

### *Джерела та література*

1. Аналітична довідка за результатами опитування дітей віком 10–17 років у межах проекту «Права дітей в Україні: реалії та виклики після 20 років незалежності» ; автор. кол. : О.М. Балакірева, Т. В. Бондар, Л.С. Волинець і ін. [Електронний документ]. – Режим доступу: [http://www.president.gov.ua/docs/information\\_children.pdf](http://www.president.gov.ua/docs/information_children.pdf).
2. Волошина І.В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні : автореф. дисерт. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук / І.В. Волошина. – К., 2016. – 20 с.
3. За час конфлікту на Сході України загинуло 166 українських дітей [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.slovoudilo.ua/2016/08/02/novyna/polityka/za-chas-konfliktu-na-sxodi-ukrayiny-zahynuly-166-ukrayinskyx-ditej>.
4. Конвенція ООН про права дитини 1989 р. // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1. – Ст. 205.
5. Конституції зарубіжних країн: навч. посібн. / авт.-упоряд.: В. О. Серьогін, Ю. М. Коломоєць, О. В. Марцеляк та ін. / за заг. ред. В. О. Серьогіна. – Х. : Вид-во «ФІНН», 2009. – 664 с.
6. Конституція України, прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
7. Кудрявцева О. М. Конституційно-правові основи захисту прав дитини в Україні: монограф. / О. М. Кудрявцева. – К. : Арт Економі, 2015. – 268 с.
8. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 р. // Офіційний вісник України. – 2001. –

№ 22. – Ст. 981.

9. Розвадовська О. Польський дитячий омбудсман Марек Михалюк: «Діяльність щодо захисту дітей для нас природна» / О. Розвадовська // Дзеркало тижня. – 2016. – № 34 (280). – С. 10.

10. «Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки, затверджена Указом Президента України від 13 жовтня 2015 р. № 580 // Офіційний вісник Президента України. – 2015. – № 23. – Ст. 1319.

11. Уповноважений Президента України з прав дитини Микола Кулеба: «Потрібно працювати на випередження» // Урядовий кур'єр. – 2016. – № 28 (5648).

**Кудрявцева Е. Конституционные и институционные основы прав ребенка в Украине и Польше: сравнительно-правовой анализ.** Стаття посвящена исследованию конституционных основ и институционного опыта защиты основоположных прав и свобод ребенка в Украине и Польше. Обосновывается содержание категории «Защита прав ребенка». Анализируется нормативно-правовой и организационный механизмы защиты прав ребенка в Украине и перспективы их усовершенствования, с учетом позитивного зарубежного опыта. Освещаются особенности конституционного регулирования прав ребенка в Конституции и законах Польши, а также деятельность Защитника прав человека. Делается вывод о перспективности отнесения института детского омбудсмена в Украине к системе парламентского контроля в сфере прав человека.

**Ключевые слова:** права ребенка, конституционные права и свободы ребенка, защита конституционных прав ребенка, детский омбудсман, Защитник прав ребенка, Уполномоченный Президента Украины по правам ребенка.

**Kudriavtseva A. Constitutional and Institutional Framework for Protection of Children's Rights in Ukraine and Poland: Comparative Legal Analysis.** The article highlights the constitutional framework and institutional experiences in protection of the fundamental children's rights in Ukraine and Poland. The study contributes to understanding of the content of the category «children's rights» and provides analysis of the legal and organizational mechanisms of child rights protection in Ukraine, reveals the prospects of their improvement in view of the positive international experience. The author lays emphasis on the peculiarities of constitutional regulation of children's rights in the Constitution and the legislature of Poland, the responsibilities of the Defender on the child's rights. The conclusion is made about the prospects of including Institute of Child Ombudsman system into the parliamentary control system in the domain of human rights. An important criterion of effectiveness of children's ombudsman activity is the availability of his defense due to the awareness of children about this institution and its human rights protection potential. In Poland, children first learn about Child Rights Defender from the books, letters from the Ombudsman to the children which are announced by the headmasters of all the schools at the beginning of a new academic year, as well as from numerous television and radio programs, social networks and so forth. In Ukraine, unfortunately, the children's ombudsman does not enjoy similar media support. Elimination of these shortcomings can be the first step in the popularization of children's ombudsman legal powers.

**Key words:** child rights, protection of the constitutional rights of a child, Defender of Children's Rights, President of Ukraine Commissioner on the Rights of the Child.

УДК 343.163 (477)

*О. Назарук*

## **Підтримання публічного обвинувачення в суді – конституційна функція органів прокуратури України**

В статті розглянуто особливості реформування функціональної спроможності органів прокуратури на даному етапі розвитку правових відносин в державі. Визначено місце функції підтримання публічного обвинувачення в суді в системі функцій прокуратури. Запропоновано